

PG
201
N24

3403

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Nash Jezik

P464

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 4—5

БЕОГРАД, 1973.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Немарност према језику у дневној штампи	189—203
2) Драгана Мршевић, Предлози <i>над, под, пред,</i> и <i>изнад, испод</i> и <i>испред</i> с одговарајућим падежним облицима у функцији одређивања просторних односа	204—227
3) Милица Радовић-Тешић, Предлог <i>код</i> уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове семантичко-синтаксичке опозиције	228—255
4) Инж. Мило Л. Арсенијевић, Из текстилне терминологије	256—264
5) Радосав Бошковић, Старословенска <i>adiectiva possessiva</i> на <i>bib</i>	265—272
6) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (свршетак)	273—286
7) Језичке поуке	287—291
8) Регистар	293—314

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ

Секретари Уређивачког одбора др Даринка Гортан-Премк
и др Љубомир Поповић

БЕОГРАД
1973.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Бука Караџића 5

ПРЕДЛОЗИ НАД, ПОД, ПРЕД, И ИЗНАД, ИСПОД И ИСПРЕДС ОДГОВАРАЈУЋИМ ПАДЕЖНИМ ОБЛИЦИМА У ФУНКЦИЈИ ОДРЕБИВАЊА ПРОСТОРНИХ ОДНОСА

1. Синонимску употребу поменутих предлошко-падежних веза ми ћемо посматрати у функцији означавања простора, јер се, прво, ове предлошко-падежне везе најчешће и употребљавају с просторним значењем и, друго, у овим се синтагмама лакше него у оним које обележавају апстрактне односе уочавају разлике у значењу између синтагми с простим и оних са сложеним предлозима. Ту се откривају оне битне црте по којима се дате предлошко-падежне везе разликују једне од других и које су сметња њиховом изједначавању у појединим значењима.

2. Како је у синтагми врста датог просторног односа условљена посебним предлошким значењем, сваки поменути (убојити) пар предлошко-падежних веза посматраће се посебно. Употреба одређене предлошко-падежне везе у синтагми условљена је природом речи које су у служби њеног управног и зависног члана. С обзиром на природу глаголске речи (у функцији управног члана) посебно ће се посматрати употреба дате предлошко-падежне везе уз глаголе мировања, а посебно уз глаголе кретања, где опет одвајамо глаголе примицања и глаголе одмицања од глагола који означавају кретање уопште, без обележавања било почетних, било завршних момената.

3. Овако посматрање омогућује да се, прво, уоче случајеви у којима су поменуте предлошко-падежне везе, у овој служби и у овом значењу синоними и, друго, да се одреди где

се чешће употребљавају само једне од поменутих предлошко-падежних веза, као и случајеви у којима се искључиво употребљавају само предлошко-генитивне, односно предлошко-инструменталне и предлошко-акузативне синтагме с њима.

Употребу и значења ових предлошко-падежних веза приказаћемо на материјалу из језика углавном савремених писаца, за шта смо се користили богатом грабом за Речник српскохрватског књижевног и народног језика који издаје Институт за српскохрватски језик при Српској академији наука и уметности, грабом за Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске и Матице хрватске, великим бројем примера из језика савремених писаца које смо сами одабрали,¹ а такође и примерима из приручника којима смо се углавном служили највише наравно из Синтаксе Б. Даничића и Синтаксе М. Стевановића.

Над с инструменталом и акузативом и изнад с генитивом

4. Инструменталом с предлогом *над* означава се простор који је с горње стране појма обележеног овим падежним обликом.

а) Значење „налазити се с горње стране појма означеног инструменталом” имамо у овим примерима:

А онда сам пошао уокрут, у истраживање, слијеп, препуштајући се прстима и свуда осјећајући тешку влагу кровног зида, као да је бунар *нада* мном (М. Селимовић, 186).

— *Над ватром* су била два бакрача меса (Д. Шимуновић, 25). — *Значи*, све што је било *над* земљом сада је под

¹ И. Анарић, *Проклета авлија*, Београд 1962; *Жена на камену* (приповетке), Београд 1962; М. Војић, *Kurlani gornji i donji*, Zagreb 1952; Ч. Вуковић, *Мртво дубоко*, Титоград 1967; А. Исаковић, *Приповетке*, Београд 1964; М. Крлежа, *Povratak Filipa Latinovića*, Zagreb 1962; *Zastave I*, Zagreb 1967; М. Лалић, *Свадба*, Београд 1965; Р. Маринковић, *Киклон*, Београд 1965; В. Петровић, *Препелица у руци и друге сличне приповетке*, Београд 1963; М. Селимовић, *Дервниш и смрт*, Сарајево 1967; I. Самоковлија, *Приповијетке*, Београд 1964; Д. Шимуновић, *Приповетке*, Београд 1966 (I); *Porodica Viničić*, Zagreb 1950 (II).

земљом (А. Исаковић, 17). — *Над вратима* бијаше некоћ млетачки инсигниј лава (М. Божић, 125).

б) Употреба инструментала честа је у овим примерима са значењем „вршити радњу означену управним глаголом налазећи се с горње стране каквог појма”:

Ватрени одсјечак мјесечев високо је *над све хладнијом обалом* (С. Крањчевић, Трзаји, Тузла 1902, 127). — И ено ти *над теменом* светитељска светлост сија (Б. Јакшић, Дела II, 125). — Сваки дан је стајао сатима *над бунаром* и гледао (Т. Самоковлија, 148). — Ту му маказама подреза косу, окупа га *над леђеном врућом водом* и умотана у чаршав уведе га у собичак и положи на душек (Исто, 167). — Коса смрти звиждала је *над сјеверним крајевима Црне Горе* (М. Лалић, 176). — Палац... више га пута дограђивали и претрађивали, но и сада *над главним улазом* кочио се големи крилати лав исклесан од једног комада бијелог камена (Д. Шимуновић, II, 20). — *Нада* мноме је стајао човјек пљосната лица, што ми је донио муселимову пријетњу (М. Селимовић, 182).

в) Предлошко-инструментална веза је просторна одреба глагола са значењем кретања. Означено кретање остварује се у границама простора који је изнад појма у инструменталном облику. Такво значење имамо у примерима:

Случајни ветар из густог растиња крене пахуље пепела, оне наратправе кружиће *над мртвом ватром* и тихо, поновом падају на њу (А. Исаковић, 82). — Зашто би се авион толико вртео *над празном цестом* (Исто, 254).

г) Уколико треба означити кретање у релативно ширем простору, опет се може употребити инструментал с предлогом *над*, јер се глаголом означено кретање остварује опет у границама датог простора. Такво је значење у примерима:

Над шумом се ширила рецкаста светлост првене ракете (А. Исаковић, 102). — Мирис куваног јела ширио се *над казаном* (Исто, 83). — Нити су (храстови) ширили своје сјенате крошње *над сивим камењем* (Д. Шимуновић I, 16).

5. а) У истој се функцији, као детерминатив управног глагола, употребљава и генитив с предлогом *изнад*. Значење „налазити се с горње стране појма у генитиву” имамо у овим примерима:

Изнад села Банова Поља други је даник Вишкупца, а *изнад села Раденовића* био је трећи даник Дренова Грета (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1896, 130). — Још је сунце било високо *изнад отока*, кад је госпођа Лукреција затворила свој сунцобран и вољко уздалхнула зрака (Вј. Новак, Тито Дорчић, Загреб 1906, 26). — За нама су два бијела града./ *А изнад нас* све никшићке овце (Вук Ст. Карацић, Српске народне пјесме књ. IV, Беч 1862, 27). — Гдје ми се налази оружје? — *Изнад земунице* је, није далеко, украј кривог јасена, ниже самог дебла (Ч. Вуковић, 103). — Заокружних рукама кроз тмину. Шта је то *изнад мене*, око мене (Исто, 53).

б) Генитив с предлогом *изнад* у функцији је просторне одредбе управног глагола у примерима са значењем „налазити се у неком положају” односно „вршити какву радњу налазећи се у одређеном простору”.

Примери:

Она осинонач, газдарица, стоји *изнад мене* и праска: „Ко је, вели, гладан, нека једе ту (Машпић Б., Љутче, Загреб 1925, 60). — Стајао сам на празном простору, *изнад мртвог брата*, табут покривен модром чохом издужио се пред мојим ногама (М. Селимовић, 17). — Читао је вријеме забацивао на потиљак, затим навлачио на очи своју мрку шубару, вукао горе и доле црни гајтан са парабелумом или тресао кожним рукавицама *изнад разнобојних затвореничких капа и перчина* (М. Лалић, 134).

в) Овај падежни облик с предлогом *изнад* означава простор у чијим се границама остварује кретање обележено управним глаголом. Тако је предлошко-генитивна веза, у овоме значењу, синоним инструменталу с предлогом *над* у примерима:

Не гризеш ти мене уши, већ онај што се вије *изнад мене*. (Казао зец жаби кад му је гризла уши, а он од орла није

омио да се макне (Вук, Народне пословице, 1849, 197).

— *Изнад дјетелине лијећу бијели лептири* (Д. Тадијановић, Пепео срца, Загреб, 1936, 28).

6. Али има случајева у којима се употребљава чешће или искључиво само једна од посматраних предлошко-падежних веза.

а) Када се кретање означено управним глаголом продужује ван граница означеног простора, употребити се само облик генитива с предлогом *изнад*.² Такво значење је у примерима:

Ту се у једној дринској отоци, Старачи, која *изнад села* тече, удавила девојка, јединица у мајке (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1896, 5). — Знајући мајка да на гумну има доста миша поће радо, па сад *изнад пута*, сад испод пута трчи за тигама (Вук, Српске народне приповјетке, 222). — То су та пера која се чују кад прхне из јесева; тим кратким, брзим веслима плива она *изнад класја* да ускоро опет не утоне у житне таласе (В. Петровић, 122). — *Изнад крова* дивље гуске лете у даљину (Р. Маринковић, 152). — Дим се вуче *изнад кровова* жућкастосив и прљав као гладно сеоско псето (М. Крлежа, 43). — Погледао сам кроз прозор, ватра је уташена, само се још дим вукао *изнад чаршије*, тром, црн (М. Селимовић, 77).

У овом се значењу инструментал с предлогом *над* не употребљава.

б) Тако се, само генитивом с предлогом *изнад*, и то доста сасвим ретко, означава место с горње стране каквог појма из којег потиче глаголом означено кретање. Проф. М. Стевановић³ наводи само ова два примера:

Кад у малом оном куту / До Призрена добеш прада, / На врати ћеш прадских очи / Краљевића наћи млада, / Скини очи *изнад врата* / па даруј их мом Стевану (М. Поповић, Песме, Земун 1884, 22). — Откачи вериге *изнад огњишта* (М. Глишић, Целокупна дела I, 167).

² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 263.

³ М. Стевановић, наведено дело, стр. 262.

Ни у овом се значењу инструментал с предлогом *над* не употребљава.

7. Предлошко-инструментална веза одредба је глагола чије се значење остварује у целини на једном месту. У функцији управног глагола најчешће је који од глагола типа — *превијати се, надвијати се* и сл., дакле, лексички је одређен.

а) Није знала шта ради од себе. Трчала је преко собе, напњала се *над болесником*, запиткивала га, како му је (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, св. II, Београд 1899, 83). — Војници су одлазили према реци, савијали се *над водом*, па су забацивали главе и пружали цело тело према сунцу (А. Исаковић, 302). — Те су импресије у ријечима Филиповим расле, и као сабласти се *надвијале над овим човјеком и над оном женом у мрачној шуми* (М. Крлежа, 181).

б) У следећим примерима значење је „бити надвијен, натнут, наднесен *над* неким појмом”, дакле, бити у положају који настаје као резултат извршеног кретања:

— Надвио се косо *над сједиштем* као какав бавољин див „Креле” (М. Божић, 193) → надвијен је косо *над сједиштем*. *Нада* мноштво што се наднело није сува грана (М. Настасијевић, Из тамног вилајета, Београд 1927, 163). — Пробудило их је лагано шкакљање по челу и придружени смих. *Над Емануелом* пригнула се Марија, а *над Винченцом* Јосо и миловали их јастучићима траве класуље (Д. Шимуновић, II 24).

в) Исто значење имамо и у овом примеру с предлошко-генитивном везом, мада је овде присутна и нијанса ширег простора која намеће употребу овог падежног облика:

Надви се облак *изнад дјевојак* (Народ. пјесме, I, 2) → надвио се, надвијен је облак *изнад девојака*. Уз овај пример из Србске синтаксе Б. Даничића даје се тумачење да је овде „с бављењем помешано примипцање”.⁴ Међутим, можемо објаснити да је у овом примеру назначен положај, тј. стање које је добијено као резултат извршеног процеса. И баш стога што је у свести

⁴ Б. Даничић, *Србска синтакса*, 191.

већ остварен положај, срећу се и инструментал и генитив, а како је положај настао у резултату кретања може се орести и облик акузатива с предлогом *над*. Таква је употреба акузатива у овим примерима:

...утрпне јабуку своје среће... која се овај пут тако близу и ниско надвила *нада* њ (А. Ковачевић, Кријес, Загреб 1926, 201). — Камешница се надвила сва у плавом хладу *над помрчалу долину* (М. Божић, 101). — Тако су сједили људи за столићима... у романтичној гостионици што се надвила *над ријеку* (Вулф В., Године, прев. с енглеског Ј. Торбарина, Загреб 1946, 110).

8. У следећим примерима значење је „дружати се у простору над земљом, дакле у границама одређеног простора, али не и даље од њега“:

На шетњи је било тога дана двије стотине затвореника збијених на малом простору и заузетих истресањем пращињивих ћебади и кабаница, од чега се *над тргом* дизао сив облак прашине (М. Лалић, 132). — Одисеј виде како се један гвоздени буздован издиже *над његовом главом* (Венац, 1925, књ. X, 322).⁵

б) Уз ове глаголе реченица је с резултативним значењем уколико се у њој више не осећа активни глаголски процес, већ се обележава стање настало у резултату процеса кретања за који знамо или претпостављамо да се некада вршио. Такво значење имамо у примерима:

Попели смо се уврх винограда где нагло полеже уска и мршава ливада *над којом* се опет пропиње камиље брадо, цело обрасло густом, мешовитом шумом (В. Петровић, 99). 99. — Струк му бијаше слабањан, лице њежно и блиједо као у малокрвне дјевојке, а *над танушним плавим обрвама* уздизало се необично високо чело (Д. Шимуновић, II, 64).

⁵ У Рјечнику ЈАЗУ се уз глагол *дигнути* (*дизати* се) даје следеће значење: „пријети (*pružiti* se) s nižega mjesta na više“. В. под *дигнути* (*се*), а исп. углавном исто значење које се даје и у речницима савременог језика.

9. Кретање означено управним глаголом усмерено је према појму у зависном падежном облику и треба да се заврши изнад датог појма. У овом значењу употребљава се, прво, акузатив с предлогом *над*.

Примери:

Непријатељски авиони надлећу *над села* пуна наших бораца (Ј. Поповић, Сремска хроника, Београд 1953, 81). — Осврну се и погледа *над дућанска врата*, и види нову фирму (С. Сремац, Приповетке књ. II, Београд 1931—1935, 84). — Наже се жандар као облак *нада* њ и загрми (И. Г. Ковачић, Дани тњева, Загреб 1936, 83). — Докторе! задрхта удова, одмакне се од њега, снужди се, пригне главу *над прса*, извади брзо рубац (Е. Кумичић, Три мученице, Три изворне приповијести, Сабрана дјела св. IV, 65). — Врбе се нагињу *над воду* као да пију (Д. Шимуновић, I, 35). — Он се сагиње *над кревет* све ниже, уноси се Мелкиору у заплашено лице (Р. Маринковић, 366). — Радо бих се нагнуо *над поток* да се огледнем у води (Ч. Вуковић, 167). — Добро је то, рекао је Балочански сагнувши се *над рањеника* (М. Крлежа, 216). — Сагињући се *над јоргане* и надвијајући се *над молитвеник*, преви му се млада кичма (И. Самоковлија, 159).

б) Знатно ређе, али ипак у истом значењу употребљава се и облик генитива с предлогом *изнад*. Такво значење имамо у примеру:

Месец доспе *изнад шуме*.

Под с инструменталом и акузативом и испод с генитивом

10. „Инструменталом с предлогом *под* означава се место на супротној страни од онога што се одређује истим овим именским обликом с предлогом *над*”,⁶ дакле, обележава се простор који је с доње стране појма у инструменталу.

⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, 457.

а) Значење „налазити се у простору с доње стране каквог појма или било где ниже у односу на дати појам” имамо у примерима:

— Манојлова кућа била је *под путелком* који је водио на Губавицу (И. Самоковлија, Изабране приповетке, Београд 1949, 200). — Чолићка Мала је *под Парлозима* на странама брада (Т. Радивојевић, Лепеница СЕЗБ XV, Београд 1911, 108). — И све његово благо је *под земљом* — нијесу га пронашли (Ч. Вуковић, 306). — А где ти је момче? — *Под земљом*, друго завидна, *под земљом* је (Исто, 95). — Крчка је *под мостом* (М. Крлежа, 41). — Марта бијаше *под мурвом* више куће (Д. Шимуновић, I, 98).

б) Исти просторни однос обележен је и у овим примерима с предлошко-инструменталном везом у функцији просторне одредбе управног глагола. Глаголско значење реализује се у границама означеног простора.

Примери:

Под високој хриди, гаје су Кривошије и Леденице лежи Рисан у дну залијева (Стј. Митров Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, Београд 1924, 3). — Побегло је у Црну Гору и настанио се *под Острогом* (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, Београд 1929, 205). — Петрун, не чека више под вјешалима, него гази слободно сокаком, без конопца на рукама (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води, Сарајево 1957, стр. 150). — Шериф га послуша и отидну у аолин двор и сакрију се *под креветом* (Т. Борбевић, Циганске народне приповетке, Београд, 1933, 48). — Баш на Михољдан лицем изиђе Сима у забран што је имао *под кућом* (Ј. Веселиновић, Целокупна дела II, Београд, 89). — Стајао је *под дрветом*, у сјени, прикљештен уз дрво (М. Селминовић, 46). — *Под буквом*, огорјелом од чобанских огњева, стоји партизански стражар, грбав и овему сличан Ивану Рајачићу (М. Лалић, 172). — А сад све те бабе спавају *под пољавама*, само ти Табо, чекај целата, кад си луд да му паднеш у руке (Исто, 127). — Вечерали смо *под орахом* (А. Лазаревић, Целокупна дела, 152).

11. Исти просторни однос обележава се везом генитива с предлогом *испод*. Значење „налазити се с доње стране појма у генитиву” имамо у примерима:

Заселак је *испод самог Жежеља* на његовој северо-западној страни (Т. Радивојевић, Лепеница, СЕЗБ XV, 1930). — Око језера бијаше голема и висока хридина, а *испод ње* бездана спљња (Д. Шимуновић, 210). — На другом крају, *испод брда*, бијаше и католичка римска црква (Исто, 212). — Једна му шљива има жуткасто лишће, као да је почела да се суши — да није (благо) *испод ње* (Ч. Вуковић, 309). — Где си био? — *Испод* реке. У рупи под обалом, то је *испод реке* (А. Исаковић, 260).

б) Предлошко-генитивна веза је одредба управног глагола, чије се значење остварује у простору који је с доње стране појма означеног генитивом. У овој служби и у овом значењу су предлошко-генитивна и предлошко-инструментална веза у синонимском односу.

Примери:

Ја ти ведар сједим *испод лозе цвјетне* (В. Назор, Утва златокрила, Загреб 1916, 16). — А оклопљена књига мирује *испод другог пазуха* (Ч. Вуковић, 326). — А шта ће бити с њима? Па с људима што седе *испод ораха* (А. Исаковић, 268). — *Испод трулог храстовог пања* лежао је пред њим мртав мравињак (М. Крлежа, 137). — А кад се ушеврда, сапиба, звецка без потребе неким јадиком *испод тезге*, премешта празне боце, прелива из једних у друге, не свиђа му се разговор (В. Петровић, 105).

12. а) Уколико семантика управног глагола подразумева релативно широк простор у којем глаголско значење треба да се реализује, и уколико се оно остварује у целини на једном месту, опет се напоредо могу употребити везе предлога *над* и *изнад*, с одговарајућим падежним облицима, инструменталом, односно генитивом.

(1) Примери за употребу инструментала у овом значењу: *Под крошњама* се разлијевало само слабо вечерње свијетло и већ заглавао први славј (Д. Шимуновић, I, 151). —

Далеко и дубоко *под њима* ширила се равница испарана жуткастим и зеленим плохама (Д. Шимуновић II, 111).

(2) Примери за употребу генитива:

Као кад је расклапајући метална крила и разапљућући *испод њих* она танка, испреплетана жилицама, хтјела да полети у свијетао ваздух и зазуји у силно прољеће, тако је нестаде (И. Самоковлија, 107). — *Испод Крагуљевих брда* расуле се бијеле овце (П. Кочић, С планине и испод планине, Сремски Карловци 1902).

б) Уколико се кретање означено управним глаголом остварује у границама одређеног простора, у функцији просторне одредбе напореда се употребљавају предлошко-инструментална и предлошко-генитивна веза. Таква је употреба ових предлошко-падежних веза у примерима:

(1) Стражар се шетка *под тремом* (А. Исаковић, 126). — Вуче се *под тућим прозорима* (М. Крлежа, 27).

(2) Данас сам шетала *испод букава* (А. Исаковић, 66). — Стражар се малим корацима шеткао *испод трема* (Исто, 124). — *Испод капака* му се уокрут покрећу очи, а прсти чупкају длакаву поњаву (Ч. Вуковић, 269).

13. У примеру:

Још даље, на брежуљцима, бијелели се кровови сеоца, а *под њима* се модрила уска црта ријеке, која је тајегдје свјетлוצала као лед (Д. Шимуновић, II, 111),

означено је локализовање чулног извора у одређеном простору, те се и овде као и у претходним примерима напореда употребљавају обе предлошко-падежне везе. Али, у примеру:

Испод бијелог огртача црне му се танке искривљене ноге у чизмама (Р. Маринковић, 362).

ипак је поред ознаке места у којем се остварује глаголско значење (тј. у којем се емитује осет), присутна и аблативна нјанса потицања осета.

14. Има, значи, случајева у којима се чешће или искључиво употребљава само једна од посматраних предлошко-падежних веза. Тако, ако је потребно означити „потицање (чулног осета: слуха, вида и сл.) од појма под којим се налази суб-

јекат-производиолац онога што се чује, односно види",⁷ употребиће се само предлошко-генитивна веза. Такво значење имамо у примерима:

Испод стрехе чуло се тихо голубије гукање (М. Селимовић, 62). — Хтеде да му нешто каже, али уто, *испод пећине*, чу се ход (А. Исаковић, 196). — Но, што је... јави се глас *испод покривача* (Р. Маринковић, 498). — *Испод кошара Крагуљевих* зачу се пјесма (П. Кочић, С планине и испод планине. Сремски Карловци 1902, 16). — *Испод ногу* им пргољи вода (И. Андрић, Приповетке, 32). — Гледао ју је *испод великог лука обрва* (А. Перковић, Хрватска проза II, 258). — Нахерио би радничку капу и гледао *испод ње* равнодушно у свијет (В. Калѐб, 83).

15. И у случају кад треба означити не само попицање чулног осета већ покретање уопште из места које је под појмом, употребљена предлошко-генитивна веза је аблативног карактера и искључује се могућност замене генитива инструменталним обликом. Такво значење је у следећим примерима, који показују да је обележавање аблативног значења генитивним обликом присутно у језичком осећању како старијих, тако и сасвим модерних писаца. Примери:

Наједанпут скочи зец *испод бразде* (В. Чајкановић, Народ. приповетке, 1927, 413). — Ал' је змају жеба додијала, / *испод крила* испусти дјевојку (Вук, Народ. пјесме I, 163). — Затим гледаш како му (дрвету) листак црни, па онда жути, и ти, и нехотице, бежиш *испод њега* (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II, Београд 1899, 165). — Но *испод камена* на којем сјебаху, изиће мали бијес (И. Брлић-Мажуранић, Приче из давнина, 1920, 5). — *Испод арњева* извуче се један човек (А. Лазаревић, Целокупна дела, Београд 193). — Испружи руку *испод ћебета* (И. Андрић, Приповијетке, 12). — *Испод Рудоњина* врата шикну млаз крви (П. Кочић, Целокупна дјела I Београд, 70). — Али,

⁷ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, 264.

ово гомубови на тавану јављају се тихим тучањем, киша још лије, тако већ данима, и не могу да изађу *испод стрехе*, то је наговештај дана кога још нема (М. Селимовић, 13). — Из димњака, на крову, *испод кога* смо и кренули дим се дизао као свећа (В. Петровић, 100). — Чак су се дигле и ласте и врапци *испод пударских и амбарских стреха* (Исто, 101). — *Испод црне кецеље* извуче литар црвеног вина (А. Исаковић, 275). — Циганске гусле зазујаше тихо, као да глаови долазе *испод земље* (Д. Шимуновић, 184).

16. И када се „означава кретање испод појма с именовом у тенитиву с једног краја на други”,⁸ место предлошко-тенитивне везе не може се употребити веза инструментала с предлогом *под*. Таква је употреба тенитива у овим примерима:

Сиротиња потнуте главе провлачи се *испод стрехе* (А. Ковачић, У регистратури, Запреб 1919, 142). — Коњ јураше правце селу. Пренео га је *испод једног дуда* који стајаше крај пута, чије му гране скидоше нов алевни фес с главе (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота I, Београд 1896, 121). — Дум Фране пролази *испод куће* (И. Ђипико, Са острва, Београд 1903, 168). — Прелазећи преко њега (моста), ослушкивао је како *испод моста* протиче хук набујале воде икако се чудесно улива у тишину свјежих ноћи (И. Самоковлија, 265). — У нас сви поворе да кад која цурица протрчи *испод дуге* претвори се у мушко (Д. Шимуновић, 65). — Ето, с мало наде протрчах *испод шљиве* и капа ми паде (Ч. Вуковић, 304).

И доиста кад се означава пролажење с доње стране појма обележеног падежним обликом, примери потврђују да се употребљава само облик тенитива с предлогом *испод*.

17. Посматраћемо сада синтагме с управним глаголом примицања. С предлогом *под* „реч у четвртм падежу показује да је ономе што сама значи с доње стране место које се примицањем заузима”.⁹

⁸ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II* стр. 264.

⁹ Б. Даничић, *Србска синтакса*, стр. 525.

а) Предлошко-акузативном везом означава се место завршетка кретања означеног управним глаголом у овим примерима:

Сједну *под густу крошњу* и пушећи стадоше разговарати о вуковима (Д. Шимуновић, II, 44). — Мала се спусти у столицу још ниже готово *под сто* (В. Петровић, 42). — Стаде *под обронак* над којим се разлистало крило у једрих љескових оmlада (Ч. Вуковић, 282). — Коста се свали *под маслињак* (А. Исаковић, 77). — Зекавица се одвоји од осталих и леже сам *под букву* (Исто, 28).

б) Али, уколико се глаголом означава извршење кретање у целини на једном месту, онда се као одредба места извршења радње употребљава инструментал, јер глаголска радња не прелази оквири одређеног простора, нити је тај простор циљ у који треба доспети. Такву употребу инструментала имамо у реченицама:

Кад се смркне, он отиде *под јабучку* па летне *под њом* да је чува (Вук, Народ. приповијетке, 18). — Ту, *под тим зидом*, ту је оног јутра стао (М. Крлежа, 8) → *ту, под тим зидом*, ту се зауставио.

в) Глаголом се означава завршетак кретања у унутрашњости неког појма¹⁰, тј. простору који остаје под појмом означеним акузативом. Најчешћи су примери с управним глаголом типа: *ући, заћи завући се* и сл.

Запребачки брзи ушао је *под стаклену куполу Источне колодвора* на секунду точно (М. Крлежа, Заставе, 51). — Куче се нагло завуче *под велики камен* (А. Исаковић, 238). — Вечерасмо, он тури чибук *под леву мишку*, задене дудуванкесу *под појас*, па хајд' (А. Лазаревић, Приповетке, св. 1, Београд — Запреб 1898, 71). — У том случају, знате, место једног, два ми бавола убу *под кожу* (М. Настасијевић, Дrame, Београд 1938, 14). — И што може да зна човек... који луња по сву ноћ, уморан као сокадијски коњ, и једва чека да се увуче у своју сиромашну кућицу и *под свој подерани јорган* (М. Селимовић, 161).

¹⁰ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* I, стр. 466.

г) Значење „вршењем радње кретања која се казује одговарајућим глаголом доспети до одређеног места”,¹¹ тј. испод или ниже појма означеног акузативом, имамо у овим примерима с управним глаголима типа: *доћи, довући се, дотрчати* и сл.

Добосмо *под сами манастир* (П. Адамов, На селу и прелу Београд—Ср. Карловци 1901). — Добоше *турске војне лађе окољнице под Бар* (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, Београд 1929, 190). — Најзад се за време циганске серенаде, коју је довео *под Микошевићев стан*, убио из револвера (В. Петровић, Варљиво пролеће, Нови Сад 1954, 119).

Не разликује се употреба акузатива у овима, у односу на претходне примере. И из тог разлога овде не би требало издвајати глаголе према њиховим посебним значењима. Али, како се овде испитује и могућност употребе и неке друге предлошко-падежне везе у функцији одредбе, конкретно предлошко-генитивне везе, то се ови примери и слични њима морају посебно посматрати. Употребом генитивног облика уз глаголе *доћи, довући се* и сл., означава се покретање са места које је под појмом означеном падежним обликом. → Добосмо *испод манастира* — значи: *добосмо са места под манастиром*. Овде је предлошко-генитивна веза аблативног значења а не циљног, које се иначе обележава акузативним обликом.

Међутим, и предлошко-генитивном везом „означава се завршетак радње под појмом с именом у генитиву”¹² као у примерима типа:

Метнуо панталоне *испод душека* (И. Андрић, Приповетке, 70). — Сатисне га с пута *испод дебла* (Вук, Народ. пјесме III, 352). — Неће воћка *испод дебла* (Вук, Народне пословице, 259) → неће воћка *пасти испод дебла*.

Значење глагола овде не допушта никакву двоумицу.

д) У примерима:

А ето, сумрки облак застире сунце, а поодрасла *пилад на стрњишту*, уз ужаснути цијук, уљеже *под гологране шљиве*

¹¹ М. Стевановић, наведено дело, стр. 453.

¹² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 265.

(Ч. Вуковић, 281). — Голем страх полазио му од крста па до затиока, а кадикад од жличице *под грло* (Д. Шимуновић, II, 102). — Наравно, прави се пијан, па нарочито орља *под точкове* (Ф. М. Достојевски, Злочин и казна, прев. с руског Ј. Максимовић, Београд 1914, 114), *предлошко-акузативном* везом означава се место ка коме је усмерено и у коме треба да се заврши глаголом означено кретање.

Пред с инструменталом и акузативом и *испред* с обликом генитива.

18. Инструменталом с предлогом *пред* обележава се место с предње стране појма означеног овим падежним обликом.

а) Значење „налазити се с предње стране појма у инструменталу” имамо у примерима:

Трећа је *пред стајом* (Л. Лазаревић, Целокупна дела, Београд, 165). — Био је *пред Енкином кућом* (Р. Маринковић, 505). — „Тепихклопфер” је био *пред кокошињцем* (М. Крлежа, 12). — Искани пуну чашу која бијаше *пред њим* (Д. Шимуновић, 187).

б) Инструментал с предлогом *пред* просторна је одредба управног глагола у следећим примерима са значењем „налазити се у одређеном положају с предње стране појма у инструменталу” и „налазећи се у датом простору вршити радњу означену управним глаголом”. Примери:

Баш на Усековање ...седели су сељаци ...*пред мејаном* и разговарали (Ј. Веселиновић, Целокупна дела књ. IV, Београд, 41). — Крај тебе други *пред олтаром* стоји (В. Рајић, Песме, Београд, 169). — Баш *пред том кухињом* сусрели смо [их] (Д. Шимуновић, Сабрана дјела, 188). — Понекад чујем посве нејасан разговор, као да пита некога *пред капијом* за мој стан (И. Андрић, Жена на камену, 356). — С плитког суда који је стајао *пред Самуилом* искочило је кокошије крило из густог заприка (И. Самоковија, 51). — /Кад

се/ Ристо Обрадовић који је стајао замишљен *пред* вратима стражарнице, трже (М. Лалић, 188). — [Мустафина дјеца] ове чешће сједе *пред* текијом, жена их отјера да јој не сметају, а Мустафа гунђа и износи им храну (М. Селимовић, 139). — Велика хрпа Беглучана и Беглучкиња набе се *пред* кућом Станином (А. Шимуновић, 127). — Жандар ... је прислушкивао ноћу *пред* хелијама, потајно испитивао случајне затворенике и слабиће (М. Лалић, 49). — *Пред* каваном цвали су већ први кестенови (М. Крлежа, 50).

У овом значењу предлошко-инструментална синтагма је неупоредиво чешћа у односу на везу генитива с предлогом *испред*.¹³

19. Иако има мање примера за употребу генитива у истом значењу, он се ипак употребљава као синоним предлошко-инструменталној вези.

а) У примеру:

Ми смо ту. *Испред* нас (су) наше јединице (А. Исаковић, 222),

означено је да се један појам (партизанске јединице) налази с предње стране лош тј. пред другим борачким одредом.

б) Предлошко-генитивна веза је у функцији просторне одредабе управног глагола чије се значење остварује с предње стране појма у генитивном облику. Такву употребу и значење генитив с предлогом *испред* има у следећим примерима узетим из језика народних умотворина, нешто старијих писаца, али млађих, па и најновијих:

Сумрак се тек почео хватати, а тета Нена и Мара још себаху *испред* куће разговарајући о Марку и ...-чи (Б. Вила 1868, 292). — Ал' то снаша слуша *испред* двора /Па улази у бијеле дворе,/ Даје свекру студене водичице (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 306). — Ипра коња челебија

¹³ И за Вуков језик констатовано је да како уз глаголе мировања, тако и уз глаголе примицања „стоје искључиво синтагме са простим предлогом“ (мисли се на предлог *пред*). В. Љ. Поковић, *Падешна синонимика у језику Вука Ст. Караџића*, Наш језик књ. XIV н. с., Београд 1964, стр. 104.

Јово /*Испред двора таста и пуннице* (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 461). — *Излази из куће, испред вењака суретне везане људе* (А. Исаковић, 281). — *Ја сам праведник. Ја, говорио је Јахијел у себи, стојећи испред ограде храма* (И. Самоковлија, 296). — *Однела их вода са старим мостом, који је повезивао традију с Никољцем, где се налазила црква, испред које се просило* (М. Булатовић, Мало сунце, Приповедачи IV, СКЗ, Београд 1965, 250). — *А већ исто поподне испружила је своју округлу пегаву главицу (препелица) и почела да испред себе тупка кљунуом, да га чисти* (В. Петровић, 121).

20. Предлошко-инструментална и предлошко-генитивна веза употребљавају се напоредо у функцији одредбе уз глагол кретања, ако означено кретање не прелази границе простора који се овим предлошко-падежним везама одређује. Означени процес у целини се остварује на једном одређеном простору који је с предње стране појма у зависном облику. Такво значење имамо у примерима:

а) с предлошко-инструменталном везом

И све троје узело пред зградом ходати (К. Ш. Балски, Бурџица Агићева, Загреб 1913, 9). — *Све то мицало пе пред Филипом безбојно* (М. Крлежа, 40). — *Пред кандилом се некако невјешто окретао тамо-амо, прегледавао га* (И. Самоковлија, 134). — *Но једне су ноћи видјели како је нека сподоба, накићена чудно, ходала пред вратима Станиним* (Д. Шимуновић, 123). — *Па се Анђа у њему (у новом руху) свако јутро и дуго врткала пред огледалом* (Д. Шимуновић, II, 93). — *На бијелу штапу висн загасито црвена кеса, коју он треска пред лицем вјерника* (М. Божић, 288).

б) с предлошко-генитивном везом

Па бисмо се скидали од смеха кад би испред нас шетао и викао (И. Андрић, 41). — *Дуго су размахивали један другоме шакама испред носа и нагибали се одважно напријед* (В. Калџић, Огледало, Београд 1962, 41). — *Јавили се жути и бијели лептири у сокаку, љуљају се испред прозора, прелијећу у башче* (И. Самоковлија, 117). — Он је

врло често шетао *испред* њених прозора (Ј. Ивакић, Село и варош, Загреб 1912, 49).

21. Ове предлошко-падежне везе напоредо се употребљавају и при означавању простора у којем је смештен какав чулни извор који емитује одређене осете, наравно уколико се констатује само појава осета и запажање те појаве у датом простору. Такво је управо значење у примерима: с предлошко-инструменталном везом:

У високој густој травуљини, око ње (куће), беше завезтрина, *пред* њеним вратима тикве се жутеле (М. Црњански, Лирика — Проза — Есеји, Београд 1965, 199). — Изненада лако, *пред* зидинама потамнеше горе и жута јара, што се непрекидно дими са воде, полако се пуни нечим зеленим и модрим (Исто, 279).

А такав је и пример с предлошко-генитивном везом:

Испред кућа жутео се од влаге дрвљаник (А. Исаковић, 220).

22. У претходним примерима предлошко-падежним везама означавао је, како је и речено, простор у којем се реализовао глаголски процес. Али, ако треба означити и потицање чулног осета из означеног простора, онда поменути предлошко-падежне везе престају бити синонимима, и у томе се значењу употребљава искључиво генитив с предлогом *испред*.¹⁴

Испред колоне чује се слаба пучњава (А. Исаковић, 100).

— „Тице га знале” — чујем њен глас *испред* земунице (Ч. Вуковић, 55). → војник скривен у земуници слуша.

23. И уопште када је потребно означити почетак кретања из одређеног простора, употребљава се само генитивни облик с предлогом *испред*. Код Б. Даничића стоји: „да с овим предлогом, сложеним од предлога *из* и *пред* други падеж значи мицање с места које се казује предлогом *пред* и шестим падежом”.¹⁵ Прегледана праба даје нам највише потврда за предлог *испред* с генитивом у овом, аблативном значењу, какво је неоспорно у примерима:

¹⁴ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 267.

¹⁵ Б. Даничић, *Србска синтакса*, стр. 194.

Оно су људи Богу по вољи, свакога радо дочекају и што-сте и сиромаха не терају празна *испред својих кућа* (Вук, Српске народне приповијетке, 113). — Није никада никоме оteo крх *испред уста* (Ст. Батушић, Аргонаути, Загреб 1936, 167). — *Испред себе ћерћеп отурила* (Вук, Српске народне пјесме III, 121). — Уста Гаја вес'о *испред цара/ Љуби цара у скут и у руку* (Вук, Српске народне пјесме књ. I 628). — Можеш испред њега однети све кад се богу моли... он главе не окреће (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, Београд 1896, 7). — Њега сам видео и желио да невидљиви људи оду *испред капије*, да не видим ружни крај (М. Селимовић, 44). — Хтио си да заборавиш како су те сејмени отјерали *испред муселимата* (Исто, 116). Оте ми га *испред очију* — очи ми у црно зави (Ч. Вуковић, 162). — Носи ми то *испред очију*, ха (Исто, 269). — Али и за то се ваља измакнути *испред очију малога града* (Исто, 323).

24. Ако се кретање означено управним глаголом врши с једног краја појма на друти, и поготово при претпоставци да се продужава и ван граница одређеног простора, у функцији просторне одредбе је само предлошко-генитивна веза, што очевидно потврђују примери:

Сутра ћу ти *испред двора* проћи (М. Милановић, Српске народне пјесме из Сарајева, Сарајево 1893, 48). — Кад ми драги *испред двора* прође /И погледа уз пендере моје (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 237). — Прошетале цареве делије /*Испред двора бега Љубовића*/ Пред њима је челебија Рамо (Вук, Српске народне пјесме књ. I, 459). — Кад би неко само прошао *испред штала* или кад би само неко звизнуо, налетели би на мрежу (В. Петровић, 57). — Тешки чекић пролетео је с перајем држалице *испред младих очију* (М. Булатовић, Мало сунце, Приповедачи IV, Београд 1965, 258). — Око подне пролазио је *испред ујакове траварнице* (И. Самоковлија, 46).

25. Када се означава кретање каквог субјекта испред појма (означеног зависним падежним обликом) који је такође у покрету, предлошко-генитивна и предлошко-инструментална веза

напоредо се јављају у функцији просторне одредбе управног глагола.

а) Примери за употребу инструментала с предлогом *пред*: Па тромо ступа *преда* мном уским утабаним путићем (П. Кочић, Цјелокупна дјела I, 155). — Креће се као да ступа *пред* лименом глазбом (М. Крлежа, 39). — И заиста, ужешћен ракијом касаше Марко *пред* синовима Филипом и Сурком као подмлађен (М. Божић, 119). —

б) Примери за употребу генитива с предлогом *испред*: Опази њену малу прилику како иде *испред* стрелачког строја (А. Исаковић, 140). — Доктор баш није био много куражан, држао је револвер с великим устручавањем, а докторка је ишла нестрпљиво *испред* њега бранећи одлучним левим дланом пламен свеће „миликерц“ (В. Петровић, 145). — Аتما је ишао одзада... *испред* њега хитно-тизирани медиум с послушно испруженим рукама (Р. Маринковић, 97).

26. С управним глаголом примицања „синтагма с предлогом *пред* уз облик акузатива означава место завршетка некоег кретања испред појма с именом у томе падежу”.¹⁶ Уз дефиницију у Синтакси се наводи велики број примера из језика различитих писаца.

Кад добу *пред* куле, угледају златне степенице (Б. Вила, народ. припов., 1901, 404). — И кад га (дијете) мећед друкчије није могао одвратити, а он га изведе *пред* нећину под једну букву (Вук, Српске народне приповјетке, 1). — На што бацати бисере *пред* крмке (А. Г. Матош, Уморне приче Загреб 1909, 24). — Војници испријечише *преда* њ своје алабарде (Стј. Крешћ, превод бајке О. Вајдла, Загреб 1955, 90). — Већ се је био близу прикучио врху, ал’ *преда* њ ступи оно мало прнооко дјетенце (А. Шеноа, Приповијести V, Загреб 1932—1933, 86). — Градским улицама протутња колона камиона, удаљи се, заобиђе и послвије заокрета стиже *пред* затворску капију (М. Лалић, 127). — Узалуд су му робаци

¹⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, стр. 409.

долазили *пред праг* и молили да га отвори (Ч. Вуковић, 270).

— Кад добоше *пред алкарску ложу*, вођа и побочници сјахаше (Д. Шимуновић, I, 107). — Сутрадан, опет у подне, командант изиђе *пред кућу* (А. Исаковић, 238).

б) У истом значењу, само знатно ређе, употребљава се и генитив с предлогом *испред*.

Примери:

Бакрач спусти *испред себе* (А. Исаковић, 9). — Она стаде *испред великог, мутног зрцала* и поче да се дрхћућим рукама одијева и чешља (Д. Шимуновић, II, 63). — Уз пратњу стражара узео је из постеле своју легитимацију и на позив стао *испред Немца и стражара* (В. Петровић, 139).

— Преломи хљебове и даде ученицима својим да метну *испред њих* (Мар. 6, 5 41).¹⁷

в) Предлошко-акузативном везом означава се место испред појма коме је усмерено и у коме треба да се заврши глаголом означено кретање. У овим примерима јасно је означено кретање у правцу појма у акузативу:

Млад сељак отегура *пред крчму* (Д. Шимановић, 33). —

Као што је наравно и могао ... одшетати, корак по корак, *пред гардеробу* (А. Тишма, Кривице, Нови Сад 1961, 78).

— Узмахне главом десно *преда се* (Д. Шимуновић, 171).

г) У следећим примерима *ићи пред кога* значи: *ићи у сусрет некоме; дочекати (кога)*. То потврђују примери:

Кад већ видео поп да се крава не зауставља и нико се не усуђује да истрчи *преда њу* (В. Чајкановић, Српске нар. умотворине, 1927, 380). — Отишла је *пред госте* (Ј. Веселиновић, Борци, Београд 1889, 94). — Мати брзо сиђе и истрча *преда њ* (Б. Станковић, Нечиста крв, 80). — Дочекивала га сваке вечери, излазећи *пред њега* до насред собе (И. Самоковлија, 224). — Није ли свеједно да он *пред Ванду* и *дјецу дође* последије Тооске (М. Крлежа, 151).

34. Употреба инструментала с простим и генитива са сложеним предлогом у обележавању простора уз глаголе са значе-

¹⁷ Пример из *Србске синтаксе* Б. Даничић, стр. 195.

њем заустављања, прелажења из стања кретања у стање мировања, захтева посебно посматрање. Означена радња остварује се у целини на једном месту, што омогућује алтернативну употребу оба падежна облика.

а) Примери за употребу инструментала с предлогом *пред*: Дневно би по неколико пута застајали *пред железном мрежом* и посматрали их (В. Петровић, 65). — Гонитељи су застали *пред вратима* (М. Селимовић, 43). — Једне вечери зачуђено застаде *пред седмицом* (М. Лалић, 118). — Најзад се некако докотрљаше (кола) до затворске капије и као случајно стадоше *пред њом* (Исто, 43). — Стала су кола *пред трафиком* (М. Крлежа, 31). — Чим би сјахао *пред којом крчмом*, одмах би прискочили момци сеоски (Д. Шимуновић, I, 175). — Едмундо стаде *пред старом кућом* (Стј. Крешчић, превод Дикенсова Пиквикова клуба I Загреб 1953, 90).

б) Примери за употребу генитива с предлогом *испред*: Марко застаде *испред својега прага* (Ч. Вуковић, 283). — Два се гласа примакнуше сасвим близу... Зауставише се *се испред самог улаза* (Исто).

За употребу одређене предлошко-падежне везе битно је, дакле, да ли је значење „заустановити се пред нечим, односно испред нечега“, или „ступити пред неки појам“.

в) Уколико је значење „ступити пред неки појам“, тада ће се употребити облик акузатива с предлогом *пред*.

Он слети низ степенице и стаде *преда њу*, укочивши се (Св. Ђоровић, Целокупна дела IV, Београд, 267). — Са збуњеним и тихим поздравом *пред њега* је стао Бамила (И. Андрић, 85). — Стао је *пред трафиканткињин прозор* (М. Крлежа, 18). — Покушао сам да прођем, али је он стао *преда ме* (М. Селимовић, 134).

28. Однос простих и сложених предлога морфолошки је потпуно развијен: *над* — *изнад*, *под* — *испод*, *пред* — *испред*, али се у употреби разликују прости предлози од сложених.

а) У чисто просторном значењу употребљавају се и прости и сложени предлози, а синонимске односе остварују предлош-

шко-инструменталне и предлошко-генитивне везе с једне стране, и предлошко-акузативне и предлошко генитивне везе, с друге стране.

б) Уколико се обележава покретање из неког места означеног предлошко-падежном везом (аблативно значење), употребљавају се само сложени предлози с генитивом.

в) Такође се употребљавају само сложени предлози с генитивом уколико се означава продужетак кретања ван граница одређеног простора.

г) Редослед у простору обележава се предлозима *пред* (*испред*) и *за* (*иза*).

29. У савременом српскохрватском језику се, дакле, паралелно употребљавају у неким значењима синтагме с простим и синтагме са сложеним предлозима. Њихова напоредна употреба у језику ипак није нарушена, иако се зна да језик тежи економичности и с тим уклањању сувишних облика. Јер, док год постоје дистинкције (обележавање аблативности, нпр., само генитивним обликом), дотле и постојање ових предлошких система има стварне разлоге.

Драгана Мршевић